

Dr. Seyit Ali Kahraman – Evliyâ Çelebi ve Seyahatnâmesi

Röportajı Yapan: Begüm Şen

1- Sayın Seyit Ali Hoca'm, kendisini "Seyyâh-ı âlem ve nedîm-i beniâdem / dünya gezgini ve insanların dostu" olarak tanımlayan Evliyâ Çelebi kimdir? Onun ailesi, çevresi ve öğrenimi ile seyahatlere başlamadan önce neler yaptığı, nasıl bir yaşantı sürdürdüğü hakkında okurlarımız için bilgi verir misiniz?

Evliyâ Çelebi, Türk ve dünya tarihinin en büyük seyyahı ve seyahatnâme yazarıdır. Aslen Kütahyalı olan Evliyâ Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Seyyahımızın babası sarayın kuyumcubaşısıdır. Dedesi Yavuzer Bey, Fatih Sultan Mehmed'in bayraktarlarından olup İstanbul'un fethine katılmıştır. Soyunun, babası tarafından Türklerin büyük velisi Hoca Ahmed Yesevî'ye kadar ulaştığını yazar. Ömrünü seyahatlerde geçiren yazarımız Avrupa, Asya ve Afrika'da; Almanya, Macaristan, Hırvatistan, İran, Arabistan, Irak ve Acemistan, Kırım-Kafkasya, Rusya, Leh ve Çek'te, 7 iklim ve 18 padişahlık yeri 51 yıl boyunca gezip dolaşmıştır. Bütün bu gezdiği coğrafyada 147 dilden kelimeler toplamıştır. Bu süre içinde 256 büyük şehir ve 7062 kale görmüştür. En son durağı olan Mısır'da 1685 yılından sonra vefat etmiştir.

Kısaca eğitiminden söz edecek olursak: Evliyâ Çelebi, çağının geçerli olan eğitimini en güzel şekilde almıştır. İstanbul'da bulunması ve özellikle babasının sarayda üst düzey görevli olması yetişmesinde büyük rol oynamış ve zamanının en büyük ve önemli bilginlerinden ders almıştır. Devrin ileri gelen hocalarının çoğu da babasının yakın dostudur. Böylece 7 yaşında iken İstanbul/Fatih'te Karaman Mahallesi'nde bulunan Sadizade Darülkurra'sında okuyarak hafız olmuştur. Burada 11 yıl boyunca zamanının geçerli dersleri olan İbn Kesîr, Seb'a ve Şâtibiyye okumuştur. Ardından Fatih'te Filyokuşu'nda bulunan Şeyhülislâm Hamid Efendi Medresesi'ndeki eğitimine bir odada kalarak 7 yıl devam edip, Müderris Ahfeş Efendi'den ders görmüştür. Evliyâ, temel olan Arapça ve Farsçanın yanı sıra Rumca ve bir miktar Latince de öğrenmiştir. Musiki eğitimini ise devrinin ünlü bilginlerinden Tokatlı Derviş Ömer Efendi'den almış ve çok iyi bir musiki bilgisine sahip olmuştur.

Evliyâ Çelebi hiç formal devlet görevi almamıştır. Yaptığı görevler şöylece sıralanabilir: Müezzinlik, gümrük memurluğu, arabuluculuk, elçilik, arabulucu-elçilik, sürsat zahiresi toplamak, vergi toplamak, ulaklık, vakıf yöneticiliği ve Kâbe'nin üstüne örtülen kisvenin nazırlığı ve il yazıcılığı. Girit'i fetihden sonra kaleleri, köyleri, insanları, hayvanları ve bütün mal varlıklarıyla yazmıştır ki bütün bunlar devletin ana envanterine kaydedilmektedir. Devlet, il yazıcılığını doğruluğu ve güvenilirliği ile bilinen kişilere vermektedir.

2- Türk ve dünya tarihinde kıymetli bir yere sahip olan Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi nasıl oluşturulmuştur? Evliyâ Çelebi'nin musahiplik görevinden gezginlik serüvenine geçiş hikayesi ve seyahat etmesine sebep olarak gösterdiği rüyası nedir?

Bilindiği üzere Evliyâ Çelebi'nin seyahat etmesine sebep, bir rüyadır. Aslında kendi ifadesiyle Mekke ve Medine gibi kutsal yerleri görmek için içine bir ateş düşmüştür. Bu sevda ile serseri gezip dolaşırken bir gece rüyasında kendisini Ahi Çelebi Camii'nde bulur ve orada büyük bir kalabalığa rastlar. Bunlar, Kırım'daki Türk askerine yardıma gitmekte olan Hz. Peygamber ve ashabıdır. Kendisine sahabeden Sa'd b. Ebi Vakkas rehberlik eder. Önce sabah namazının kametini etmesini söyler. Namazdan sonra da Hz. Peygamber'in elini öperek şefaati dilemesini tembih eder. Evliyâ, görevlerini tamamladıktan sonra Hazret'in huzuruna varır ve elini öperken "*Şefaati yâ Resulallah diyecek yerde seyahat ya Resulallah*" der. Hazret de tebessüm edip "Allah'ım, şefaati, seyahati ve ziyareti sağlık ve esenlikle kolaylaştır" deyip Fatih okur. Bu sevinçle uyanır ve Kasımpaşa'ya geçip yorumcu İbrahim Efendi'ye rüyasını yorumlatıp, oradan Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'ye varıp mübarek ellerini öpüp rüyasını onlara da yorumlatır. Bu zat da, "*On İki İmamın elini öpmüştün, dünyada himmetli olursun, Aşere-i Mübeşşere ellerini öpmüştün, cennete girersin, Çâr-yâr-ı Güzin'in mübarek ellerini öpmüştün, dünyada bütün padişahlarla sohbet etme şerefine erip has nedimleri olursun. Ola ki Hz. Risâlet'in cemalini görüp mübarek ellerini öpüp hayır duasını almışsın, iki dünya mutluluğuna ulaşırsın. Sa'd ibn Ebî Vakkas'ın öğüdü üzerine önce bizim İstanbulcağımızı yazmaya gayret edip elinden geleni sarf eyle*" demiştir.

Seyyahımız 1630'da gördüğü bu rüyadan sonra İstanbul'u yazmaya başlamıştır. Seyahatnâme'nin ilk cildi İstanbul'u anlatır. Bu ciltte İstanbul'a dair her soruya cevap vermiştir. İstanbul'un geniş tarihi, camileri, medreseleri, hanları, hamamları, madenleri, mesireleri, suları, tılsımları, esnafları, sanatkârları, şairleri, bilginleri, akla gelecek her türlü bilgiyi verir. Fatih'ten itibaren İstanbul padişahlarına ait her türlü bilgiyi de bu ciltte bulabiliyoruz. Şunu da belirtelim, İstanbul cildi 1640'ta bitmemiş, bu tarihte tahta çıkan Sultan İbrahim'in indirilişi ve katledilişi, sonra tahta çıkan IV. Mehmed'in zamanına ait kritik olaylar da hem birinci cilde ve hem de diğer ciltlerde tarihi sırası geldiğinde ilave edilmiştir.

Ayasofya Camii'nde, bir Kadir gecesi Kur'an okurken sesini padişahın beğenmesiyle saraya alınmış ve orada da eğitimine devam etmiştir. Hatta bir gün hocası Evliya Mehmed Efendi, öğrencisini ziyarete gelmiş ve ne yaptığını sorduğunda Sultan IV. Murad "*Efendi, ya bu bizim âsitanemiz tembel evi, meyhane ve eşkıya yatağı mıdır? Burada 3 bin kadar has hizmetçiler gece gündüz ilimle uğraşır...*" diye cevap vermiştir. Evliya Çelebi böylece saray eğitimine ait de aydınlatıcı bilgi vermiştir. 1636'da intisap ettiği sarayda iki yıl boyunca Sultan IV. Murad'ın musahipliğini yapmıştır.

Padişahın Bağdad seferine çıkışında, Nisan 1638'de saraydan çerağ edilir. İçindeki seyahat ateşi sönmediği için 1640 yılında babasından habersiz olarak bir dostunun gemisiyle ilk şehir dışı seyahati olan Bursa'ya gider. Bursa'da da İstanbul'da kullandığı metodu kullanır. Dönüşte babasına yakalanır ve ondan iyi bir azar işittikten sonra seyahat rızası alıp seyahatte neler yapması gerektiği yönünde tavsiyeler de alır. Böylece hem Hz. Peygamber'in emri ve hem de baba rızası bir araya gelmiş ve resmen seyyah olmuştur. 51 yıl sürecek seyahate de başlar. Şunu da ilave edelim, Kur'an-ı Kerim'de insanların yeryüzünü gezip dolaşması gerektiğine ait 5 adet ayet vardır. Seyyahımız bu âyetleri yer yer zikreder ki, kendisi bu emri de yerine getirdiğini söyler.

Sultan IV. Murad

3- Peki, Evliyâ Çelebi'nin seyahat rotası nasıl gerçekleşmiştir?

Seyahatin asıl amacı Mekke ve Medine'ye gidip Kâbe'yi ve Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmektir. Gezmek aşkı gönle yerleşince bunun sınırlarını tayin etmek mümkün olmamaktadır. İlk arzusuna ne yazık ki seyahatinin sonlarına doğru kavuşur. Afrika harici bütün diğer yerlere gezisini tamamladıktan sonra 1670 yılında İstanbul'a döner, ancak ne dost ve ne de aşına kalmıştır. 6 ay kaldığı İstanbul'da sıkılır ve bunalır. İşte bu sırada yani 1072 (1671) yılında, rüyasında babasını görür ve artık hacca gitmesinin zamanı geldiği müjdesini alır. Sabah kalkar, bir iki yakın dostuyla görüşüp hazırlıklara başlayıp yola çıkar. Bu nedenle seyahat rotası önceden tasarlanan bir şey değildir. Çoğu yolun ve zamanın akışına bırakılmıştır. Rastgele diyemeyiz ancak eski tabirle "zuhurat"a tabi olmuştur. Seyahat güzergâhını önceden belirlememiş olsa da seyahat notları ile ilgili önemli bir nokta da önceden güzel bir şablon hazırlamış ve gittiği yerlerde bu şablonda yazılı maddelerin cevaplarını arayıp bulduklarını yazmıştır. Bulamadıklarının karşısını da boş bırakmıştır. Gayet metotlu çalışan seyyahımızın bu şablonunda, yerine göre değiştiği hâlde 45 madde vardır.

4- Haberleşme ve ulaşım araçlarının yaygın olmadığı dönemlerde haberlerin gezginler tarafından toplanıp diğer insanlara sunulduğu bilgisi doğruluk taşır mı? Onun kaleme almış olduğu bu eser objektif anlatımlara yer vermekte miydi?

Bu bilgiler, bilgi verenin güvenilirliğiyle yakından ilgilidir. Yalan haberler mutlaka çıkmıştır. Tabii ki iletişim ve ulaşımın neredeyse imkansız olduğu dönemlerde gelen haberlere dikkat edilmesi gerekir. Ravinin güvenilirliği en önemli husustur. Evliyâ Çelebi gibi bir insanın, yalan yazması için hiçbir neden yoktur. Bazen tarafı gibi gözükken bilgiler olmasına rağmen o her zaman doğru haber

vermeyi amaçlamıştır. Bunu şundan anlıyoruz, yeri geldiğinde kendisinin en olmaz gibi gözüken kusurlarını yazmıştır. Bunlar arasında daha sonra kendi aleyhine kullanılacak bilgiler de vardır. Düşmanla savaşlarda kendi askerlerini ve paşaları da pek çok zaman yermiştir. Bunu baskın olaylarında ve özellikle esir katliamlarında açık olarak görmekteyiz. Raba Suyu Savaşı vardır, iki defa meydana gelmiş birinde bizim taraf diğerinde ise kafirler galip gelmişlerdir. İlkinde bizim askerlerin Morava Nehri'nde boğulmakta olan düşman askerlerine yaptıkları hareketleri en acı şekilde eleştirir. Bizim taraf yenilip askerlerimiz boğulurken onlar da aynı hareketleri yapmışlardır. Seyyahımız bunu şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Sözün özü, ibretlik sonuç odur ki bu perişan hâlin sonucuna bakılsa, hak söylenilip hak görülse bu yenilgi İslâm askerine Allah tarafından ihtardır, kulak çekmedir. Biz Yenikale'yi fethettiğimizde kâfirler kılıçtan kaçarlarken kâfirlerin de o gün Morava Nehri üzerinde köprüleri kırılıp hepsi suya gömüldüklerinde bütün askerler, kâfirlere; hey hey deyip suda yüzen kâfirlere kurşun yağdırıp bir kâfir kurtulmadı. Boğulanlara ve karşı taraftaki kâfirlere rağmen bizim asker hey hey diye bağırıp iki ellerini edepte dübürlerine vurup sanki şakalar ederlerdi. Bütün asker gururluca hareket ederlerdi.

Cenâb-ı Bârî ise Âlemlerin Rabbi'dir ve ismi Müntakim'dir (İntikam sahibidir). 20 günden sonra bize de bu Raba Nehri'nde aynıyla Yenikale'de kâfirin köprüsü nasıl kırıldı ise bizim de Raba Nehri'nde öyle köprümüz kırılıp öyle suda boğulup kâfir de bize kışını açıp 'hey hey Türk' diye bağırırlardı. Zira 'Men dakika dukka/Çalma kapıyı, çalarlar kapını' demişler.”

Bir Yolcu Kafilesi

5- Evliyâ Çelebi'nin gittiği yerlerden özel olarak beğendiği bir yer var mı?

Özel olarak bir yer yazmamız mümkün değildir. Çünkü o kadar yer gezmiştir ki (756 şehir, 7062 kale ve bugün kurulu olan 40'ın üzerinde devlet coğrafyası) bunlardan pek çok yeri beğenmiştir. Beğendiği yerler beğenmediklerinden kat kat fazladır. Örnek olarak Beç'i yani Viyana'yı çok beğenir. Sokaklarının düzenli ve tertemiz olduğunu, hiçbir hayvanın şehir içine giremediğini, hastanelerinin ve özellikle kütüphanelerinin imrenilecek düzeyde düzenli ve bakımlı olduğunu yazar. Hatta, imparatorlarının sokakta bir kadına rastladığında onun geçmesini beklediğini ve başından şapkasının çıkararak reverans yaptığını da yazmaktadır. Beğendiği yerlerin kimini insan unsuru olarak, kimini suyu ve havası (iklimi) olarak, kimini yiyecek ve içecekleriyle beğenmiştir. Beğendiği yiyecekleri, filan yerin elması, üzümü, armudu gibi, bağ ve bahçeleri de tanımlarken mutlaka bilinenlerle kıyaslar. Buna bir örnek verelim: Girit'te Arhanoz Dağı'nın eteğinde, İrem Bağ adlı bir bağ vardır. Bu bağın benzerinin yeryüzünde olma ihtimali olmadığını söyler. Bu bağın, meşhur olan diğer bütün bağlardan üstün olduğunu yazar ki bu ünlü bağları da şöyle sıralar: Konya'nın Meram Bağ, Malatya'nın Aspuzu Bağ, Sivas Vilâyeti'nin Derende Bağ, Tebriz Vilâyeti'nin cennet bahçeleri Çâr-bağ'ı, Kırım Adası'nda Kefe Şehri'nin Sudak Bağ ve Budin yakınında Peçuy'un Baruthane Bağları. Ayrıca Arhanoz Bağ'ını övmekte bütün kara ve denizlerin övücülerinin aciz kalacağını da yazar. Her konuda bunun gibi yüzlerce örnek bulmak mümkündür.

6- Seyahat ettiği toprakları sosyal, demografik, kültürel, mimari ve iktisadi açıdan tüm detaylarıyla aktardığını bilmekteyiz. Peki, bu kadar detaylı anlatımlara sahip olan seyahatleri sırasında bölge insanların ona zorluk çıkardığı olaylar yaşanıyor muydu?

Kapalı toplumların hüküm sürdüğü on yedinci yüzyılda doğal olarak pek çok zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak Evliyâ Çelebi bir politikacı veya bir asker değildir. O bir *nedim-i benîâdem ve seyyah-ı âlem*dir. Her yerde seyahat zorlukları vardır. Her taraf yol kesici ve haramilerle doludur. Bunun çaresini ordu refakatinde ve başka zamanlarda da geniş koruyucular olarak bulmuştur. En fazla zorluk çektiği yerlerin başında bugünkü Mora seyahati olmuştur. Dağ adamı ve vahşi bir toplum olduğunu anlatır. Bu zorluğu ne Afrika'da ve ne de Heyhat Sahrası'nda Kalmıklarda görmüştür. Yerleşik toplumlarda, elinde her zaman pasaport olduğu için rahat edip saygı ve itibar görmüştür. Osmanlı topraklarında zaten az çok tanınan bir kimsedir ve genellikle de paşaların refakatinde gittiği için zorluk çekmemiştir. Kendisine Beç imparatorunun verdiği papinte kağıt/pasaport sayesinde Hıristiyan topraklarında hem rahat etmiş hem de çok itibar görmüştür. Yine Hıristiyan topluluklarında itibar görmesinin bir nedeni de Tûr-ı Sâna'daki papazların kendisine verdikleri papinte kağıttır. Bir de şunu ilave edelim. Seyyahlar her zaman diğer insanlara göre daha şanslı olmuşlar ve toplumlardan genellikle yardım görmüşlerdir.

7- Savaşlar, seferler, karışıklıklar... Evliyâ Çelebi'nin katıldığı savaşlar hangileridir? Bu savaşları eserine nasıl bir yorum ile yansıtmıştır?

Evliyâ Çelebi'nin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin en karışık olduğu zamana rastlar. Sık sık saltanat değişimleri, inip binmeler, Anadolu'da Celalîlerin ve eşkıyaların ayyuka çıktığı zamanlar, bolca iç karışıklıklar, yeniçeri ve sipahi ayaklanmaları, dışta da hem doğuda hem de batıda süren savaşlar, yenilgiler, yeni anlaşmalar.

Evliyâ Çelebi, kendini konumu ve çevresi itibarıyla ister istemez bu karışıklıkların, isyanların ve savaşların içinde bulmuştur. Ayaklanmalar sonucunda padişah değişimlerinde olayların hep dışındadır ama iyi bir gözlemci olarak olayları geniş bir şekilde anlatır. Celâlî ve eşkıya isyanları ile diğer iç karışıklık ve çatışmalarda da genellikle gözlemcidir, çatışmalara bizzat karışmaz. Ancak dış güçlerle, yani yabancı devletlerle yapılan savaşlarda hep vardır ve kendisi oralarda din uğruna savaşan bir mücahittir. Bunlarda hem savaşmış hem de birlikler arasında çoğu zaman irtibatı sağlamıştır. Çünkü kendisi “*ümmü’l-ahbâr-haberlerin anası*” yani iyi bir haber kaynağıdır. Dosttan düşmandan haber alır ve onları değerlendirerek ilgili yerlere ulaştırır.

Anadolu’daki ve İstanbul’daki ayaklanmaları içine girmeden, gerektiğinde herkesle konuşarak olayları gerçekten tarafsız bir şekilde değerlendirmiştir. Paşaların ve bazı yerel grupların ayaklanmalarını da yine savaşa katılmayarak gözlemlemiştir. O günün anlayışına göre bu olaylar ancak bu kadar tarafsız bir gözle yansıtılabilirdi. Düşmanla yani kafirlerle yapılan savaşlarda da bizzat savaşa bir asker olarak iştirak etmiştir. Ancak yine de insafı elden bırakmamıştır. Bizim taraftan yapılan yanlışlıkları ve kendisinin sindiremediği olayları rahatlıkla yazmıştır. Bir de bu olayları anlatırken verdiği örnekler, bugünün anlayışına göre değil de o günün anlayışına göre yorumlandığında ne kadar insafı bir şekilde yansıttığı görülebilir.

Doktora tezimde katıldığı savaşları üç ana başlık altında değerlendirmiştım. Şöyle ki:

A. Kale kurtarmaları, baskın, akın ve yağma savaşları

1. Azak Kalesi’nin Kurtarılması
2. Gönye Kalesi’ni Kurtarma Hareketi
3. Kırım Hanı Mehmed Giray Han ile Rus Başveziri Şeremet Ban Savaşı
4. Gördüs Kalesi Fethi Seferi

B. Yabancı güçlerle düzenli savaşlar

1. Birinci Girit Savaşı
2. İkinci Girit Savaşı
3. Uyvar Savaşı
4. Kanije Savaşı
5. Birinci Raba Savaşı
6. İkinci Raba Savaşı

C. Osmanlı iç karışıklıkları, isyancı paşalar ve eşkıya çatışmaları

1. Anadolu’da Karahaydaroğlu Ayaklanması
2. Atmeydanı Savaşı
3. Varvar Ali Paşa ile Köprülü Mehmed Paşa Savaşı
4. İstanbul Olayları, Atmeydanı Ayaklanması, Çınar Olayı
5. Üsküdar’da Celâlî Cengi
6. Bitlis Hanı Abdal Han Üzerine Açılan Sefer
7. Celâlî Abaza Kara Hasan Paşa İsyanı

8. Sultan IV. Mehmed Han'ın Celalî Seferi

9. Akkirman Yakınında Mehmed Giray Han'ın Âdil Nogay ve Bucak Tatarıyla Cengi.

Ordu Mehter Takımı

8- Evliyâ'yı, "ilk savaş muhabiri" olarak nitelendirebilir miyiz hocam?

Mutlaka. Kendi doktora tezimi de bu konu üzerinde yapmıştım. Gerçi kendisinden önce savaşa katılıp eserlerinde kısmen söz edenler veya katıldığı savaşı tam olarak yansıtanlar varsa da Evliyâ Çelebi gibi tamamen haberciliğe dayalı olarak kaleme alınmamış, bir nevi vakanüvis tarihleridir. Yüzlerce diyebileceğimiz savaş ve uğraşlara bizzat tanıklık etmiş bir yazarımız daha yoktur. Anadolu'da, İstanbul'da yapılan çatışmalar, Avrupa'da uzun yıllar ve onlarca denecek kadar yapılan savaşların hemen hemen hepsinde bulunmuştur. Bütün bunları dışında bir Girit Savaşı vardır. İlk Girit Savaşı çok uzun olmamış ama ikinci Girit Savaşı'nda 2,5 yıl bizzat savaş mahallinde kalmış, orada gerek savaşın seyri ve gerekse askerlerimizin her türlü durumuyla ilgili çok önemli, ayrıntılı ve özel bilgiler vermiştir. Girit'in tamamen fethinden sonra kale burçlarına çıkıp (her zaman olduğu gibi) fetih ezanını okumuş, Kandiye Fetihnâmesi yazmış, bir de il yazıcılığı görevini yerine getirerek Girit'in envanterini çıkarmıştır.

Tarihin ilk dönemlerinde haber taşımak ve haber getirip götürmek, yollar ve zamanın imkanları göz önünde bulundurulduğunda çok zordu. İlkel toplumlarda haberleşme dumanla sağlanırken, sonraları haber kuleleri ve haber tümsekleri yapılarak, açık alanda görülen bu yükseltiler sayesinde daha uzak mesafeler arasında buradan işaretlerle haberleşme gerçekleşebildi. Haberleşmenin diğer bir yolu da yolculuk sırasında edinilen bilgileri diğer bir yere aktarmaktı. Halk arasında “*Yediğin içtiğin senin olsun, gördüğün güzellerden haber ver*” gibi deyimlerle haber sorulur ve gezip gören kişiler de kendi bilgi ve becerileri oranında haber nakledeverirdi.

Münşeat yazarı olarak tanıdığımız II. Selim devri nişancılarından Feridun Ahmed Bey’in yazmış olduğu ve Kanuni Sultan Süleyman ile II. Selim dönemini anlattığı *Nüzhetu Esrâri’l-ahbâr der-Sefer-i Sigetvar* adlı eserinde padişahın son seferi olan Sigetvar Seferi’ne ait bilgiler de verilmektedir.

Evliyâ Çelebi, gerçekten ilk savaş muhabirimizdir. Onun kadar değişik ve çok sayıda savaşa katılan ve bu savaşlara ait ayrıntılı bilgi veren bir başka kimse yoktur.

9- Evliyâ Çelebi, seyahatnâme eserini tam olarak ne zaman ve nerede tamamlamıştır?

Kendi deyimiyle 7 iklim, 18 padişahlık yerde 51 yıl süren seyahatini, son durağı olan Mısır’da tamamlanmıştır. Gezileri boyunca yerinde tuttuğu notlarını bir araya getirmiş ve Mısır’da bütün seyahatini 10 cilt olarak düzenlemiştir. Son cilt olan 10. cildin son sayfasında, kitabının 1094 (1683) yılında bitirildiği notu vardır. Gezi sırasında yerinde tuttuğu notlarından kaybettikleri de olmuştur. Bir şehri anlatırken orada tuttuğu notlarını (müsveddesini) kaybettiğini yine kendisi bildirmektedir.

10- Günümüzde sık sık karşımıza çıkan Evliyâ Çelebi tasvirleri onun gerçek dış görünüşünü temsil ediyor mu? Evliyâ Çelebi'ye en yakın benzerlik taşıyan tasvir sizce hangisidir?

Evliyâ Çelebi, kitabında kendi vücut yapısıyla ilgili pek ayrıntıya girmez. Ancak gençliğinde zayıf ve ince yapılı bir delikanlıdır. Vücuduna göre kafasının biraz büyükçedir. Uzun boylu ve iri yapılı değildir. Birkaç yerde ve özellikle sakalsız ve bıyıksız biri olduğunu yazar. Akılda kalması için de sakalsız ve bıyıksız olduğuna ait hikayeler anlatır.

Bir defasında İpşir Paşa huzuruna çağrıldığında kendisinin Evliyâ Efendi olduğunu söylediği hâlde, paşanın iç mehteri onu sakalsız bıyıksız görünce “*Yok yiğit, bir ihtiyar Evliya Efendi derlermiş, onu ister*” diye cevap vermiştir.

Hatta dış görünüşünü Kalenderî dervişi olmadığı hâlde şu sözlerle anlatır: Rumeli’de seyahat ederken gazileri tehlikeli bir durumdan kurtarır. Gaziler kendisinin uğurlu geldiğini söylediklerinde “*Vallahi gaziler! Beni uğur okuman. Ben bir uğursuz adamım, zira 46 yıldır saçımı sakalımı tıraş edip cullâkî ışığa döndüm*” diye cevap verir.

Çocukluğumuzda gördüğümüz Osmanlılara ait çizimlerin etkisiyle Osmanlı imajı insanların kafasında mutlaka sakallı, bıyıklı ve sarıklı olarak yerleşmiştir. Halbuki kapukulu askerlerinin ve saray görevlilerinin sakal ve bıyık bırakması yasaktı. Onlar ancak emekli olduklarından sonra izinle bırakabilirlerdi. Evliyâ Çelebi’ye ait çizilen resimler de ne yazık ki sakallı, bıyıklı ve çelebi sarıklıdır. Hele bazıları kendi resimlerine sakal bıyık ve sarık ekleyerek Evliyâ Çelebi diye yayınlamışlardır. Ben her yerde bunun yanlış olduğunu ve onun hiç sakal ve bıyık bırakmadığını söyledim, yazdım. Öyle tuhafıklara rastlıyoruz ki köse olan Akşemseddin’in de ta göbeğine kadar uzanan sakalı vardır. Kulaktan dolma bilgilerle ve peşin hükümlerle hareket edildiğinde böyle gariplikler ortaya çıkmaktadır.

11- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nin sizin tarafınızdan uzun yıllar çalışılarak tam metninin hazırlanması gerçekten çok emek verilen bir süreç. Bu değerli çalışmanıza nasıl başladınız?

Mısır’da yazılıp tamamlanan seyahatnâme, Mısırlı Özbek Bey’in mirasçılarından Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından satın alınarak İstanbul’a getirilmiş ve bu asıl yazma nüshadan 3 adet çoğaltılmıştır. Bu kopya nüshalar Süleymaniye’de Hacı Beşir Ağa, Pertev Paşa ile Topkapı Sarayı’nda Revan seksiyonlarında bulunmaktadır. Pertev Paşa nüshası esas alınarak baskıya 1896 yılında başlanıp 1938’de tamamlanmıştır. Bu baskılarda haddinden fazla yanlışlıklar ve atlamalar vardır. Topkapı Sarayı Bağdad seksiyonundaki asıl yazma nüshadan ilk çalışmayı Orhan Şaik Gökyay başlatmış, ancak ilk cildi yayınlandığı sırada ölmüştür. Bu da ilk tab edilenlerden daha berbat bir yayın olmuştur.

Yapı Kredi Yayınları, bu seriyi devam ettirmek istediğinden maiyetimde çalışan Yücel Dağlı tarafından bana teklif edildi. Ben o sırada Osmanlı Arşivi’nde Tasnif İşleri Müdürlüğü’nü yürütüyordum. Örnekler üzerinde biraz çalışınca bu işi yapabileceği kanaati uyandı ve 1997 yılında bu işe başladım. Özgün diliyle yapılan yayında hâliyle birtakım arkadaşların katkısı oldu. Benim başında olduğum ve 1997 yılında başlayan özgün diliyle yayını 2007 yılında tamamlandı. Gelen istek ve temenniler üzerine günümüz Türkçesiyle yayınına başladım ve ilk cildi 2003 yılında çıktı.

Evliya Çelebi'nin 400. doğum yılı olarak kutladığımız 2011 yılında 10 kitap 20 cilt olarak yayını tamamlamak kısmet oldu.

12- Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, yeni baskısıyla Yeditepe Yayınevi tarafından tekrardan yayınlanmaya devam ediyor. Bu değerli çalışmanın tüm ciltleri olarak tamamlanmış şekli ne zaman hazır olacaktır?

Niyetimiz 2023 yılı sonunda yine 10 kitap 20 cilt olarak yayını tamamlamaktır ancak zamanın ve şartların ne getireceği belli olmaz. Bir aksilik olmazsa inşallah bu tarihe yetiştirmeye çalışacağız.

13- Değerli hocam, son olarak neler söylemek istersiniz?

Aslında söylenecek o kadar çok şey var ki... Her konuşmamda çok az bir şeyler anlattığımı fark ediyorum. Saatlerce konuştuğum oldu ama her zaman bir şeylerin eksik kaldığının farkına varıyorum. Çünkü dünyanın en büyük seyahatnâmesi olan bu kitabı ve onun muhteşem yazarını anlatmak, ne günlere ve ne de aylara sığar. 51 yıl boyunca yedi iklim 18 padişahlık yeni gezip dolaşmış, tahmini 25 km2 olan bu coğrafyada bugün yaklaşık 45 devlet kurulmuştur. O günün en medeni toplumlarıyla birlikte balta girmemiş ormanlarda yaşayan topluluklara kadar hepsiyle karşılaşmıştır. Kimi zaman eşkıya baskınına uğramış, kimi zaman dağlarda mahsur kalmış, kimi zaman da kralların ve sultanların sofralarında oturup ziyafetlere konmuştur. Hele hele tekkelerde, topluluklarda ve dostlar arasında Hüseyin Baykara fasılları ederek geceleri Kadir Gecesi'ni, gündüzleri de Kurban Bayramı'nı yaşamıştır.

Bugüne kadar rastladığımız ve dinlediğimiz eleştiriler, hep bilmeden, okumadan ve kasıtlı olarak zır cahillerin yaptıkları eleştirilerdir. Okuyan ve biraz üzerinde kafa yoran kimselerin değil. Kulaktan dolma bilgilerle ve özellikle Erzurum'daki damda kedi donması masalıyla hep insafsızca ve vicdansızca eleştirilmiş, gerçekte okumak isteyenlerin önüne de çokça geçilmiştir. Biz Evliyâ Çelebi'ye inanırız ve inanarak okuruz. Tanpınar'ın dediği gibi hep haklı çıkarız. Öncelikle Evliyâ'yı tanımak gerekir. Onun hiçbir zaman "musahip" olduğu unutulmamalı ve okurken bu özelliği her zaman göz önünde tutmalıdır Bir de yazdığı konunun altını üstünü mutlaka okumalıdır. O konuyu neden öyle yazmıştır, bu bir nakil midir, bir eserden alınma mıdır, yoksa kendi gözlem ve yorumu mudur? Gerek başka kitaplardan ve gerekse başkalarının ağzından aktardığı bilgileri olduğu gibi nakletmiştir. Öyle anlatırlar veya derler ama ben görmedim, diye katılmadığını belirtir.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi bir dogmalar kitabı değildir. Bir gözlem ve seyahat kitabıdır. Onun da mutlaka eleştirecek yerleri ve yönleri vardır. Bunu benim düşünceme veya inancıma uygun değildir, diye eleştirmemek gerekir. Onu bilerek, okuyarak, araştırarak eleştirmelidir.

